

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر موضوعی قرآن کریم (۱)

سرفصل جلسات

استاد

حجة الاسلام و المسلمین دکتر علی راد

تنظیم:

آموزش‌های آزاد مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث

فروردین ۱۳۹۵

فهرست

۳	معرفی درس تفسیر موضوعی (۱)
۴	جلسه اول
۴	کلیات
۵	جلسه دوم
۵	تفسیر موضوعی و تفاوت آن با تفسیر ترتیبی
۶	جلسه سوم
۶	پیشینه تفسیر موضوعی
۷	جلسه چهارم
۷	انواع تفسیر موضوعی
۸	جلسه پنجم
۸	مراحل پژوهش در تفسیر موضوعی
۹	جلسه ششم
۹	آسیب‌شناسی تفسیر موضوعی
۱۰	جلسه هفتم
۱۰	آسیب‌های تفسیر موضوعی و قواعد تفسیر موضوعی
۱۱	جلسه هشتم
۱۱	تبیین قواعد تفسیر موضوعی
۱۲	جلسه نهم
۱۲	رابطه تفسیر موضوعی با تفسیر ترتیبی و عوامل نیازمندی به آن
۱۳	جلسه دهم
۱۳	گام‌های عملی در تحقق تفسیر موضوعی
۱۴	جلسه یازدهم
۱۴	منبع‌شناسی و مفهوم‌شناسی اخلاق در قرآن کریم
۱۵	جلسه دوازدهم
۱۵	مبانی اخلاق در قرآن کریم (۱)
۱۶	جلسه سیزدهم
۱۶	مبانی اخلاق در قرآن کریم (۲)
۱۷	جلسه چهاردهم
۱۷	مبانی اخلاق در قرآن کریم (۳)
۱۸	جلسه پانزدهم
۱۸	مفاهیم اخلاقی و اوصاف آنها
۱۹	جلسه شانزدهم
۱۹	تقوا در قرآن کریم

معرفی درس تفسیر موضوعی (۱)

هدف از ارائه این درس، آشنایی دانشجویان با دانش تفسیر موضوعی و روش تفسیر موضوعی و تطبیق آن در حوزه مباحث اخلاقی است که از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول بخش نظری است که دانشجویان با روش تفسیر موضوعی، شاخه‌های آن، تفاوت آن با تفسیر ترتیبی، چگونگی و فرایند تفسیر موضوعی اعم از تعریف، انواع، منابع، مبانی، اشکالات و پژوهش‌هایی که در روش تفسیر موضوعی انجام شده آشنا خواهد شد. بخش دوم بخش عملی است که دانشجویان دانسته‌های خود در بخش آشنایی با روش تفسیر موضوعی را در حوزه مباحث اخلاقی قرآن به کار می‌گیرند.

جلسه اول کلیات

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ اهداف و سرفصل‌های نظری و عملی درس تفسیر موضوعی؛
- ✓ برخی منابع فارسی و عربی تفسیر موضوعی و روش تدریس آن.

اهداف درس

هدف از ارائه درس تفسیر موضوعی

سرفصل‌های تفسیر موضوعی

الف) سرفصل‌های نظری

ب) سرفصل‌های عملی

تألیفات قرآن‌پژوهان در حوزه تفسیر موضوعی

الف) منابع فارسی

ب) منابع عربی

شیوه تدریس تفسیر موضوعی

جلسه دوم

تفسیر موضوعی و تفاوت آن با تفسیر ترتیبی

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ مفهوم لغوی و اصطلاحی دو واژه «تفسیر» و «موضوع»؛
- ✓ آراء برخی از قرآن پژوهان، در باره تعریف تفسیر موضوعی؛
- ✓ ویژگی‌های تفسیر موضوعی و تفاوت‌های آن با تفسیر ترتیبی.

اهداف درس

مفهوم‌شناسی تفسیر موضوعی

بررسی معنای تفسیر

الف) معنای لغوی

ب) معنای اصطلاحی

بررسی معنای موضوع

الف) معنای لغوی

ب) معنای اصطلاحی

دیدگاه قرآن پژوهان در باره مفهوم تفسیر موضوعی (۱)

دیدگاه قرآن پژوهان در باره تفسیر موضوعی (۲)

ویژگی‌های تفسیر موضوعی

تفاوت‌های تفسیر موضوعی با تفسیر ترتیبی

چکیده

جلسه سوم

پیشینه تفسیر موضوعی

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ ریشه تاریخی و پیشینه تفسیر موضوعی با دو رویکرد ساده و نظریه پردازانه در دوره کهن و معاصر؛
- ✓ روند تکاملی تفسیر موضوعی و جغرافیای تاریخی آن.

اهداف درس

بررسی ریشه تاریخی تفسیر موضوعی

الف) رویکرد حداقلی (گردآوری آیات هم موضوع)

ب) رویکرد حداکثری (نظریه پردازانه)

نکات مهم درباره پیشینه تفسیر موضوعی (۱)

نکات مهم درباره پیشینه تفسیر موضوعی (۲)

جمع بندی

جغرافیای تاریخی تفسیر موضوعی

چکیده

جلسه چهارم انواع تفسیر موضوعی

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ رویکردها و نمونه‌هایی از تفسیر موضوعی در روایات تفسیری اهل بیت (علیهم السّلام)؛
- ✓ انواع روش‌های تفسیر موضوعی از دیدگاه قرآن پژوهان.

اهداف درس

- رویکردهای موضوعی در روایات تفسیری اهل بیت (علیهم السلام)
۱. کشف مفاهیم آیات با استناد به آیات دیگر (تفسیر قرآن به قرآن)
 ۲. اکتشاف دیدگاه قرآن نسبت به یک موضوع واحد
 ۳. تفسیر مجموعی از آیات یک موضوع

جمع‌بندی

- بررسی دیدگاه قرآن پژوهان در باره انواع روش‌های تفسیر موضوعی (۱)
بررسی دیدگاه قرآن پژوهان در باره انواع روش‌های تفسیری (۲)

جمع‌بندی

چکیده

جلسه پنجم

مراحل پژوهش در تفسیر موضوعی

هدف درس

✓ آشنایی با روش تفسیر موضوعی سنتی (درون قرآنی) و مراحل آن.

اهداف درس

- اقسام تفسیر موضوعی قرآن کریم
- مراحل روش تفسیر موضوعی سنتی (درون قرآنی)
- ۱. مقدماتی (عنوان گذاری)
- الف) انتخاب کلیدواژه
- ب) عرضه عنوان به کتابهای معجم المفهرس
- ۲. مفهومیابی
- ۳. گسترش و تلخیص (طبقه بندی)
- ۴. تدوین (تألیف)
- جمع بندی
- چکیده

جلسه نهم آسیب‌شناسی تفسیر موضوعی

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ مشکلات فراروی مفسر در تفسیر موضوعی؛
- ✓ نمونه‌هایی از این مشکلات و راهکارهای لازم و کاربردی در حل آنها.

اهداف درس

اقسام مشکلات تفسیر موضوعی

۱- تکثر و تداخل موضوعات قرآنی

راه‌کار:

- صبر پژوهشی و دقت در تفکیک موضوعات

۲- چگونگی گردآوری آیات هم‌موضوع

- اکتفا به روش کلید واژه‌ای

نمونه‌هایی از مشکل دوم و راه حل آن

۳- چگونگی به دست آوردن نظریه قرآنی

- شتاب‌زدگی

- نداشتن فهم مجموعی از همه آیات

- تناسب نداشتن پاسخ با مسئله

جمع‌بندی

چکیده

جلسه هفتم
آسیب‌های تفسیر موضوعی
و
قواعد تفسیر موضوعی

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ برخی دیگر از آسیب‌های فراروی مفسر در تفسیر موضوعی و راه‌کارهای لازم و کاربردی در حل آن‌ها؛
- ✓ مفهوم و چارچوب قواعد تفسیر موضوعی؛
- ✓ انواع قواعد تفسیر موضوعی و نمونه‌هایی از آن‌ها.

اهداف درس

اقسام مشکلات تفسیر موضوعی

۱- اقدام به تفسیر موضوعی، بدون کسب تخصص و مهارت در تفسیر ترتیبی

۲- تقطیع

۳- تحمیل

قواعد تفسیر موضوعی

مفهوم قواعد تفسیر موضوعی

چارچوب قواعد تفسیر موضوعی و اقسام آن

۱- قواعد شکلی

قواعد ناظر به مقام ارائه تفسیر موضوعی

۲- قواعد محتوایی

قواعد ناظر به مفهوم تفسیر در تفسیر موضوعی

قواعد ناظر به موضوع در تفسیر موضوعی

جمع‌بندی

چکیده

جلسه هشتم

تبیین قواعد تفسیر موضوعی

هدف درس

✓ آشنایی با قواعد شکلی و محتوایی تفسیر موضوعی و انواع آن‌ها.

اهداف درس

قواعد ناظر به مفهوم تفسیر در تفسیر موضوعی (قواعد محتوایی)

۱. التزام نظری و عملی مفسر به هدف هدایت‌گری جامع قرآن کریم
۲. تفسیر قرآن در چارچوب دلالت متن با قصد گوینده

➤ نکته

۳. عترت‌مداری در مرحله داوری و سنجش نتایج تفسیری

۴. سنت‌محوری در فهم آیات

قواعد ناظر به مقام ارائه تفسیر موضوعی (قواعد شکلی)

۱. نپرداختن به مطالب حشو و زاید

۲. داشتن زبان تخصصی و متناسب با موضوع

۳. تطابق عنوان با محتوا

۴. انسجام و سازگاری درونی مطالب

چکیده

جلسه نهم
رابطه تفسیر موضوعی با تفسیر ترتیبی
و
عوامل نیازمندی به آن

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ رابطه تفسیر موضوعی با تفسیر ترتیبی و برداشت نادرست برخی از روشنفکران در این باره؛
- ✓ انواع عوامل نیازمندی به تفسیر موضوعی و آراء برخی از قرآن پژوهان در باره آن.

اهداف درس

ارتباط تفسیر موضوعی با تفسیر ترتیبی و مفهوم آن

دیدگاه برخی از روشنفکران در مورد

جایگزین بودن روش تفسیر موضوعی و بی نیازی از تفسیر ترتیبی

دلیل نیاز به تفسیر موضوعی و رابطه آن با تفسیر ترتیبی

رابطه تفسیر موضوعی با تفسیر ترتیبی از نگاه شهید صدر

عوامل نیازمندی به تفسیر موضوعی و اقسام آن

۱. نیازهای شکلی و محتوایی (از نظر نوع نیاز)

۲. نیازهای بیرونی و درونی اسلام (از نظر موقعیت جغرافیایی نیاز)

دیدگاه قرآن پژوهان در باره عوامل نیازمندی به تفسیر موضوعی

جمع بندی

چکیده

جلسه دهم

گام‌های عملی در تحقق تفسیر موضوعی

هدف درس

✓ آشنایی با آثار شاخص در حوزه‌های مختلف تفسیر موضوعی.

اهداف درس

گونه‌های تدوین تفسیر موضوعی

۱. تفسیر موضوعی نظریه‌پردازانه

معرفی برخی از آثار شاخص تفسیر موضوعی، با رویکرد نظریه‌پردازانه

۲. تفسیر قرآن بر اساس اصطلاحات قرآنی

۳. تفسیر قرآن بر اساس مقاصد و تناسب سوره‌ها

معجم‌های موضوعی قرآن کریم

چکیده

جلسه یازدهم

منبع‌شناسی و مفهوم‌شناسی اخلاق در قرآن کریم

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ آثار آیت الله جوادی آملی در زمینه مبادی و مراحل «اخلاق» در قرآن کریم؛
- ✓ مفهوم لغوی و اصطلاحی «اخلاق» در قرآن کریم.

اهداف درس

- تفسیر موضوعی اخلاق در قرآن کریم
 - آثار آیت الله جوادی آملی
 - مبادی اخلاق در قرآن
 - مفهوم مبادی اخلاق
 - مراحل اخلاق در قرآن
 - الف) موانع سیر و سلوک
 - ب) مانع‌زدایی از سیر و سلوک
 - ج) مقامات عارفان در سیر و سلوک
 - مبانی اخلاق در قرآن کریم
 - مفهوم‌شناسی «اخلاق» در قرآن کریم
 - الف) معنای لغوی
 - ب) معنای اصطلاحی
- چکیده

جلسه دوازدهم مبانی اخلاق در قرآن کریم (۱)

هدف درس

آشنایی با:

✓ اصول و مبانی اخلاق در قرآن کریم با ذکر نمونه‌هایی از آیات.

هدف درس

اصول و مبانی اخلاق در قرآن کریم

۱. مختار بودن انسان؛
 ۲. هدفمند بودن انسان
 ۳. تأثیر تلاش انسان در رسیدن به هدف
- تفاوت هدف غایی با غایات

جمع‌بندی

چکیده

جلسه سیزدهم مبانی اخلاق در قرآن کریم (۲)

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ رویکرد قرآن نسبت به هدف نهایی انسان به عنوان یکی از اصول اخلاقی در قرآن کریم؛
- ✓ تعابیر گوناگون قرآن از هدف غایی انسان با ذکر نمونه‌هایی از آیات.

اهداف درس

مروری بر مباحث پیشین

هدف غایی انبان از دیدگاه قرآن

عناوین کلی قرآن از هدف غایی انسان

۱. سعادت

- تفاوت «سعادت» با «لذت»

۲. فلاح

- دلیل به کارگیری تعبیر «لعل» در آیات

۳. فوز

- نمونه‌هایی از ابعاد «فوز» در آیات

جمع‌بندی

چکیده

جلسه چهاردهم

مبانی اخلاق در قرآن کریم (۳)

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ مبنای تأثیر تلاش انسان در دستیابی به هدف و ابعاد سه‌گانه آن؛
- ✓ آیات مرتبط با ابعاد سه‌گانه این مبنا.

اهداف درس

درآمد

تأثیر تلاش انسان در رسیدن به هدف

ابعاد سه‌گانه تأثیر تلاش انسان در رسیدن به هدف

۱. هدر نرفتن تلاش انسان و بازگشت نتیجه آن به خودش
 ۲. وابسته بودن تحقق اهداف اخلاقی و تغییر موقعیت به تلاش
 ۳. مسئول نبودن انسان‌ها در برابر رفتارهای اخلاقی یکدیگر
- نمونه‌هایی از ابعاد سه‌گانه تأثیر تلاش انسان در آیات قرآن کریم
- سعادت و شقاوت اخروی انسان‌ها تنها در گرو عمل
 - بازگشت نتیجه عملکرد هر فرد به خود او
 - بازتاب آثار اعمال ناشایست مجرم به خودش

چکیده

جلسه پانزدهم مفاهیم اخلاقی و اوصاف آنها

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ تعریف مفاهیم اخلاقی؛
- ✓ الفاظ مفاهیم اخلاقی و انواع آن؛
- ✓ اوصاف مفاهیم اخلاقی و اقسام آن.

اهداف درس

تعریف مفاهیم اخلاقی

انواع الفاظ مفاهیم اخلاقی

۱. ناظر بر غایات و نتایج اخلاقی
 ۲. ناظر بر صفات مشترک میان فعل اختیاری انسان با پدیده‌های خارجی
 ۳. ناظر بر صفت فعل اختیاری انسان
- ویژگی‌های مفاهیم اخلاقی

۱. ارزشی

۲. انتزاعی

جمع بندی

چکیده

جلسه شانزدهم تقوا در قرآن کریم

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ جایگاه «تقوا» در قرآن کریم و ارکان سه گانه آن؛
- ✓ مراحل و مراتب «تقوا» در قرآن کریم و نحوه دستیابی به آن.

اهداف درس

جایگاه و اهمیت تقوا در قرآن

ارکان سه گانه تقوا

۱. خوف

۲. تحاشی

۳. قصد قربت در خوف و تحاشی

مراتب تقوا در قرآن

روش دستیابی به تقوا

انواع تقوا از نگاه قرآن

رعایت حق تقوای الهی

رابطه تقوا و عمل

چکیده

پایان